

Verdwenen bebouwing op het Kerkpleintje

Verloren gewaande kaart brengt uitkomst

Ad van Drunen

Het plein voor de Hervormde Kerk in de Kerkstraat, in de volksmond het 'Kerkpleintje' genaamd, dateert evenals de kerk uit het begin van de 19e eeuw. Voor die tijd stonden hier huizen die in 1819 plaats moesten maken voor de nieuwe kerk.

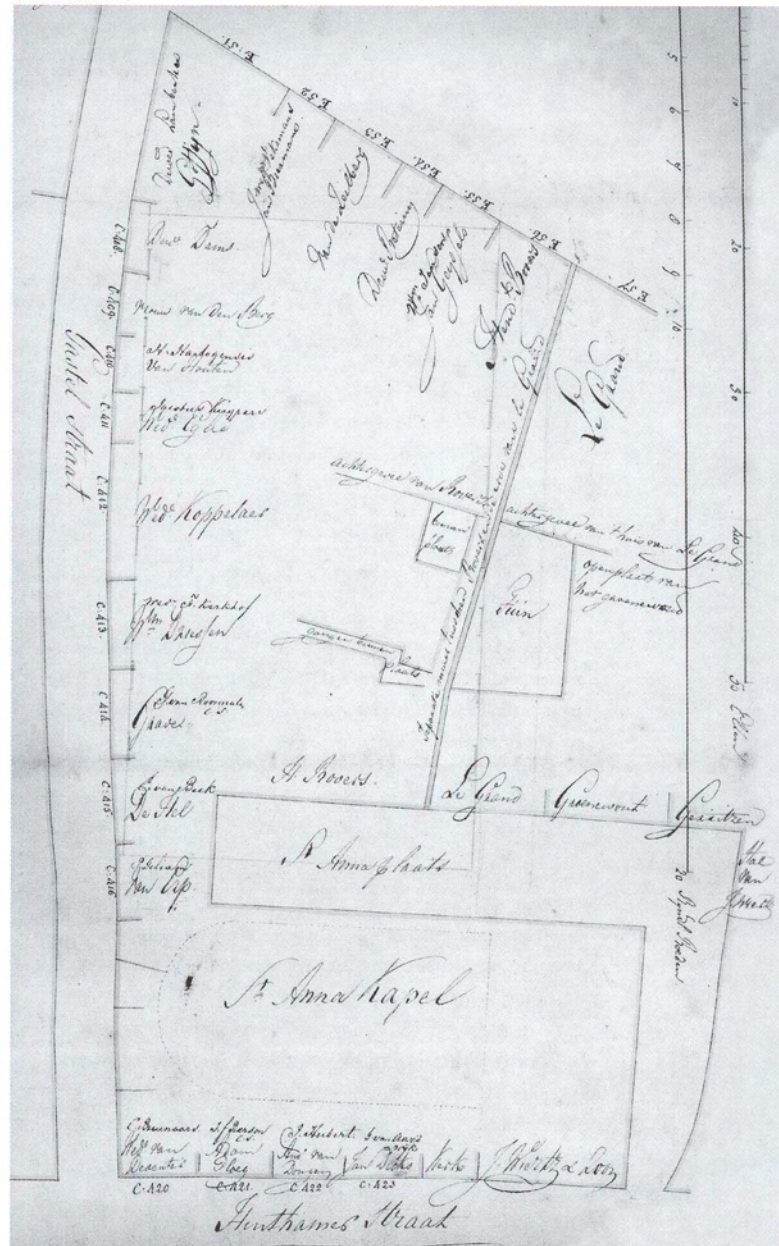
Behalve de huizen werden ook de Annakapel en de aangrenzende kameren aan de Hinthamerstraat gesloopt. Van de oude bebouwing zijn geen gegevens bewaard gebleven. De historische reconstructiekaart, die in het kader van het bouwblokonderzoek door de afdeling BAM vervaardigd is, vertoont hier een grote witte vlek. Het kadastrale minuutplan vult dit gat niet op, aangezien deze kaart omstreeks 1823 vervaardigd is en zodoende het huidige plein weergeeft. Bekend was dat er ten behoeve van de aankoop van de te slopen huizen in 1818 een kaart gemaakt is. Deze zou wellicht de ontbrekende gegevens kunnen leveren voor de reconstructie van het bouwblok. Maar deze missinglink was zoekgeraakt. Groot was de verrassing toen Hans Willems, werkzaam bij de BAM, bij toeval de verloren gewaande kaart in het gemeentearchief terugvond.

De kaart uit 1818

De kaart is in inkt getekend op papier. Er staat een schaalstok op in Rijnlandse roeden en in ellen. De oude maat van de el wordt in het begin van de 19e eeuw nog gebruikt in het metrische stelsel. Eén el komt overeen met één meter zodat de kaart eenvoudig op de kadastrale kaart is in te passen. De oude gevellijnen met de breedte van de huizen in de Kerkstraat en de Gasthuisstraat zijn nauwkeurig aangegeven. De achtergevellijnen echter ontbreken en het binnenterrein is slechts gedeeltelijk ingevuld. De plattegrond van de Annakapel en de aangrenzende kleine huisjes zijn geheel ingetekend. Op de kaart staan verder de namen van de bewoners of eigenaren evenals de huisnummers (wijknummers).

De oudere bebouwing

Uit de geschreven bronnen is bekend dat op het terrein tussen de Kerkstraat en de Hinthamerstraat oorspronkelijk het Grootgasthuis stond. De oudste vermelding van het gasthuis

In Stadsarchief aangetroffen kaart uit 1818 (Collectie aanvullingen nr. 8162). Hierop is de te slopen bebouwing aan Kerkstraat en Gasselstraat aangegeven.

Detail schilderij 'Schermersoproer' van 1579 met omgeving Gevangenpoort en Annakapel. Op de achtergrond is vaag de bebouwing op het binnenterrein aangegeven. Origineel uit omstreeks 1600 in Noordbrabants Museum. (Foto: BAM)

dateert uit 1274. Het stond buiten de eerste stadsmuur die toen al buiten gebruik was.

Aan het gasthuis waren een mannen- en een vrouwenklooster verbonden. De twee kloostergemeenschappen leefden strikt gescheiden van elkaar. Beide kloosters hadden een afzonderlijke refter, slaapzaal en werkruimten. Er was een gezamenlijke kapel die op de hoek van de Gasselstraat en de Hinthamerstraat stond. Nadat het Grootgasthuis tussen 1458 en 1471 naar de overzijde van de Hinthamerstraat verhuisde, werden de gronden van het oude gasthuis afzonderlijk verkocht. De gebouwen zullen grotendeels gesloopt zijn. Alleen de oude gasthuiskapel en enkele aangrenzende gebouwen bleven gehandhaafd. Ze kwamen in gebruik bij de broederschap van Sint Anna. In 1523 is de kapel vervangen door een nieuwe, waartegen op de hoek van de Hinthamerstraat en de Gasselstraat kleine huisjes gebouwd zijn. Langs de Gasselstraat verrezen in de tweede helft van de 15e eeuw een achttal huizen. Aan de belangrijke Kerkstraat bouwde men na de verplaatsing van het gasthuis een aantal grote huizen. Van 1630 tot 1819 werd de kerk gebruikt door de Waalse gemeente.

Reconstructie bebouwing

De Annakapel was een kleine eenbeukige kapel met een driesijdig gesloten koor. De westgevel was tegen de zij-

muur van de huizen van J. Wiertz aan de Hinthamerstraat gebouwd. Tegen deze gevel bevond zich het orgel. Er waren twee altaren en er stond een groot beeld van Sint Cristoffel opgesteld.

De kapel had een ingang aan de Hinthamerstraat en een aan de Annaplaats. Op stadsgezichten uit de 17e eeuw is het hoge steile dak weergegeven waarop een ranke dakruiter stond. In dit torentje hing de speldenmakersklok die 's morgens en 's avonds luidde om de werktijden van de speldenmakers aan te geven. De hoge kap was aan de binnenzijde in het zicht. Later, in 1646, is er een houten tongewelf in aangebracht. Dit gewelf, waarvan we weten dat het fraai beschilderd moet zijn geweest, was afkomstig van de St. Petrus- en Pauluskerk die in dat jaar ontmanteld werd. Onder de Annakapel bevond zich een kelder, maar dit zal geen crypte geweest zijn.

De kleine huisjes tegen de kapel, zogenaamde kameren, waren aan drie zijden ingesloten. Het moeten in verband met de ramen van de kerk lage huisjes geweest zijn van één bouwlaag met kap. Bij elk huisje zijn op de kaart uit 1818 twee namen genoteerd (twee bewoners?).

Over de huizen aan de Gasselstraat weten we weinig. Er stonden acht huizen van verschillende grootte. Het moeten deels kleine huizen met een kap evenwijdig aan de straat geweest zijn. Deze bevonden zich op het achtererf van het hoekhuis aan de Kerkstraat. In de Gasselstraat stonden ook enkele grotere huizen waarvan er één *De Beyart* heette. Zeker twee huizen waren van steen. Merkwaardig is dat in 1522 een van de stenen gevels vervangen is door een houten. Mogelijk geschiedde dit omdat in een houten gevel meer ramen kunnen worden aangebracht, wat in deze smalle straat zeker welkom was. Daniël de

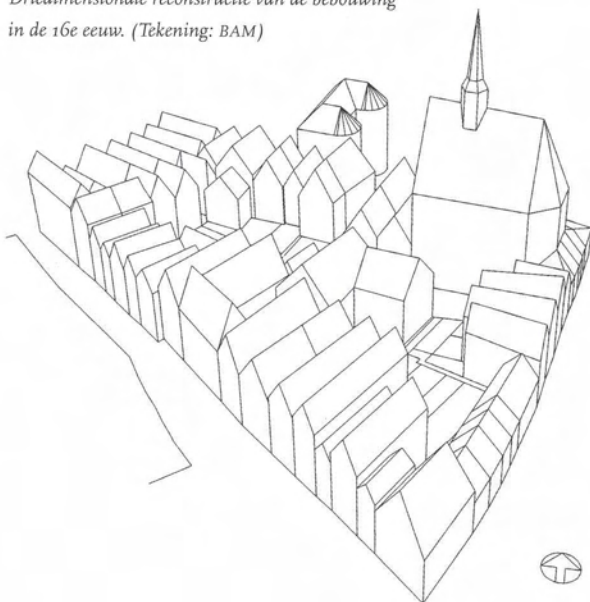
schoenlapper kon blijkbaar goed werken bij dit licht: na zijn dood in 1529 trof men zijn huis tot de nok gevuld met oude laarzen en schoenen aan. Over de burens van Daniël weten we weinig aangezien uit die tijd geen vermeldingen bekend zijn van grondrenten en andere belastingen in de Gasselstraat. De bewoners en bezitters van de huizen in de Kerkstraat zijn wel aangeslagen voor belastingen. Uit de administratie van de grondbelasting, de zogenaamde cijnsboeken, weten we dat er aan de Kerkstraat een cijns geheven werd op een terrein van 220 Bossche voeten (= 63,27 m) breed. Dit is precies de maat vanaf de hoek van de Gasselstraat tot de eerste stadsmuur. Deze muur liep ter plaatse van de sprong in de huidige gevellijn bij Kerkstraat 14. In het bewaard gebleven cijnsboek uit 1573 wordt naast dit pand melding gemaakt van een *cleyn poertken tegen de merckt*; kennelijk liep er een smal straatje aan de buitenzijde van de stadsmuur. In de zijmuur van Kerkstraat 14 zijn bij een verbouwing enkele jaren geleden resten aangetroffen van een kruiskoosijn dat licht kreeg vanuit dit steegje.

In de cijnsboeken van 1520 en 1573 is het grote terrein verdeeld in acht percelen waarover verschillende geldbedragen worden geheven. Aan de hand van de geldbedragen zijn de breedten van de percelen te berekenen. Eén perceel was opvallend breed, 50 voet (= 14,39 m). Het lag ter plaatse van de huidige lage bebouwing voor het voormalige schoolgebouw waar nu een speelgoedwinkel gevestigd is. In 1520 woonde daar mr. Peter van Os, in 1547 alleen zijn weduwe en vijf jaar later de priester mr. Jan van Os met zijn inwonende nicht. Waarschijnlijk

Kaart met de 16e-eeuwse reconstructie van het bouwblok aan de Markt tussen Hinthamerstraat en Kerkstraat (kelderkaart). De percelen grenzend aan de Gasselstraat, inclusief de Annakapel, zijn gereconstrueerd met behulp van de teruggevonden kaart uit 1818 en de grondcijnsboeken uit 1520 en 1573. Tevens zijn de oudste stadsmuur, Gevangenpoort en voorgevel van de in 1821 voltooide N.H. kerk aangegeven. (Tekening: BAM)

Driedimensionale reconstructie van de bebouwing in de 16e eeuw. (Tekening: BAM)

was Peter van Os de bekende kroniekschrijver die van 1483 tot 1542 als stadssecretaris werkzaam was. In de 18e eeuw stond hier het pand *Het Groenewoud*, in die tijd een logement. Bij de sloop in 1819 zijn onder een huis op dit perceel, dat toen toebehoorde aan Le Grand, gewelfde kelders aangetroffen. Het naastgelegen huis, het huidige pand Kerkstraat 18, behoorde volgens het cijnsboek van 1573 aan mr. Jan van Noort. Hij was schilder van beroep en kleinzoon van de bekende bouwmeester Jan van Noort uit Utrecht die gehuwd was met de dochter van mr Jan Derkennis, bouwmeester van de Sint-Jan. In de 18e eeuw woonde de belangrijke Bossche graveursfamilie Van Berckel in genoemd pand.

Op de kaart uit 1818 zijn aan de rechterzijde van dit pand een steeg en een tuinmuur aangegeven. Steeg en muur liepen door tot aan de Annaplaats. De steeg ontsloot enige tuinen en een zijsteeg. De inners van de grondbelasting hebben hier in de 16e eeuw waarschijnlijk enige ver-

gissingen gemaakt. Zij vermelden op verschillende plaatsen een smal perceel van 10 voet. Mogelijk is dit slechts 2,88 m brede perceel de bovengenoemde steeg. Op de kaart uit 1818 staat echter ook een smal perceel van ongeveer dezelfde breedte getekend dat op dat moment aan de weduwe Betezing (nummer E54) behoorde.

Op de hoek met de Gasselstraat bevond zich een breed perceel van 44 voet (= 12,66 m). Hier stonden twee huizen, die gezien de huisnamen *Het Groot-* en *Het Klein Metaal Serpent* bij elkaar hoorden. Bij de vervanging van de beukenboom omstreeks 1980 zijn hier een grote beerput en een waterput ontdekt. Van de huizen zijn toen geen resten aangetroffen.

Tot slot

Met de schaarse geschreven bronnen en de gelukkige vondst van de kaart uit 1818 kon een reconstructie gemaakt worden van de vrijwel spoorloos verdwenen bebouwing ter plaatse van het voormalige Grootgasthuis. De reconstructietekeningen treft u hierbij aan. De tekeningen zijn afkomstig uit mijn dissertatie *'s-Hertogen-*

bosch van straet tot stroom. Er wordt thans gewerkt aan een handelseditie van het proefschrift zodat iedereen kennis kan nemen van de vele nieuwe ontdekkingen van vroegere bebouwing en bewoning in de stadskern van 's-Hertogenbosch.

Literatuur

- J.J. van Veldhuizen, 'De bouw van de Ned. Herv. Kerk te 's-Hertogenbosch', in: *Kring-nieuws, Uitgave van de kring 'Vrienden van 's-Hertogenbosch'* 1994-1995, speciaal 1994 nr. 5 p. 9.
- Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Collectie aanvullingen, inv.nr. 8162.
- H.P.H. Camps (bew.), *Oorkondenboek van Noordbrabant tot 1312, dl.1 De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)* ('s-Gravenhage 1979).
- Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief Groot Ziekenhuisgasthuis, R 2, (1277).
- A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voornamen huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, 3 dln. ('s-Hertogenbosch 1910-1914).
- J. en A.G.J. Mosmans, *Oude namen van huizen en straten te 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1906).
- A.H. van Drunen, *'s-Hertogenbosch van straet tot stroom* (Diss. TU Delft, 2001).